

H. G. C. COHEN STUART

VAN NEDERLANDSE TOT DIETSE GEDACHTE (I)

NOOT VOORAF. *Door bemiddeling van dr. Eric De-foort kwam ik in 1975 in contact met ir. H. G. C. Cohen Stuart, toen verblijvende in Den Haag. Deze oude 'Dietser' – geboren te Buitenzorg op Java, 9 juli 1896 – had zijn sporen verdiend in het Algemeen Nederlands Verbond en het Diets Studentenverbond en sprak met ontroering over de idealen van zijn jeugd, die hij slechts zeer ten dele in de realiteit omgezet had mogen zien. Zijn omvangrijke documentatie stond bij gaandeweg af aan het Archief en Museum voor het Vlaamse Cultuurleven. Bij mijn herhaalde bezoeken leerde ik hem kennen als een ingoede, lieve en bezorgde man, die Vlaanderen zijn leven lang op de meest onbaatzuchtige wijze in zijn hart had gedragen en nu, hoewel hij nog geregeld zijn vakanties in de 'Westhoek' doorbracht, ietwat verveemd was geraakt van de grauwe Belgische werkelijkheid van alledag. Op 28 januari 1977 verloor hij zijn geliefde echtgenote, Tb. E. C. Micheels, en deze slag kwam hij, ondanks de goede zorgen van zijn kinderen en kleinkinderen, niet meer te boven. Hij ging wonen in het bejaardentehuis „De Hooge-Werf” te Poortugaal, nabij Rotterdam, waar twee van zijn kinderen metter-woon gevestigd waren, en overleed er vredig op 16 april 1978.*

Zijn 'Dietse' herinneringen vertrouwde hij mij in 1976 toe. Ik liet ze uittikken en drs. Marc Somers collationeerde ze met het origineel en bracht enkele zakelijke correcties aan. Een aantal uitweidingen en herbalingen heb ik geschrapt.

Zoals ze nu aan de druk worden toevertrouwd, mogen zij de naam van deze even bescheiden als verdienstelijke man in onze herinnering levendig houden.

LUDO SIMONS

Inleiding

Een jonge Vlaamse vriend uit de kring van het Komitee voor Frans-Vlaanderen bleek onlangs zodanig geboeid door enkele ervaringen uit mijn leven, dat hij sterke aandrang op me uitoefende om een en ander op schrift te stellen. Ofschoon ik me erg geredd voel door twijfel aan de mogelijkheid om nog iets af te maken van enige betekenis ten dienste van anderen – het besef dat ik dingen heb beleefd, van zeer nabij, die vandaag de dag soms lijken in een andere wereld te zijn gebeurd dan die waarin we nu leven, gaf mij een zodanig gevoel van zorg en verantwoordelijkheid voor hetgeen ik in mijn hart bewaar, dat ik nu toch de pen opneem om te trachten een beeld te geven van mijn ervaringen en de ontwikkeling van mijn gevoelens rondom de Nederlandse en later de Dietse gedachte.

Het behoort in huidig Nederland zo ongeveer tot de goede toon om onverschillig te staan tegenover eigen land en volk. Men heeft er nog zodanig de schrik in de benen van de afschuwelijke jaren der

Duitse bezetting en van de toen heersende diktatuur van het geweld, dat men geneigd raakte in ieder nationaal besef een verkapt of zelfs open fascisme te zien.

In het fascisme of nationaal-socialisme kwam tot uiting tot welke uitwassen de mens kan geraken wanneer hij in eenzijdige, niets ontziende drift, zich laat meeslepen in zijn geldingsdrang.

In mijn jonge jaren was er nog een nagalm van wat toen afkeurend genoemd werd het „hoera-patriotisme”, dat bestond in overspannen verheerlijking van eigen volk, gepaard gaande met het minder achten van het vreemde. Dit hoera-patriotisme leerde ik kennen en beseffen als verwerpelijke eigenwaan. Maar niet zonder dat daar tegenover werd gesteld de zo natuurlijke en ongekunstelde gehechtheid aan eigen volk, het diep wortelend besef van verbondenheid daarmee.

Juist in onze diepste gevoelens schuilt het gevaar, dat gewetenloze lieden ze ten eigen bate gaan bespelen en misbruiken om macht te verwerven in de samenleving. In de loop der eeuwen is langs deze weg heel wat onheil aangericht, niet alleen door overspanning van nationaal besef. Wij kunnen hetzelfde opmerken in verband met het godsdienstig geloof. Sterk nationaal besef en vast geloof hebben voor tallozen het licht van hun leven betekend. Het zijn heilige goederen. Geen misbruik mag dit doen vergeten.

Nochtans : mensen blijven mensen. Bij elke menselijke werkzaamheid liggen de menselijke gebreken, ondeugden, zwakheden op de loer. Hoe hoger gestemd mensen worden, hoe argelozter vaak en dus hoe kwetsbaarder. Kwetsbaar zowel voor bespotting als voor neiging tot aanvaarding van elke leiding, van elke „sterke man” die een uitweg schijnt te bieden.

In dit laatste ligt wel de sleutel tot verklaring waardoor heerszuchtige, gewetenloze lieden telkens weer hun kans zullen vinden om grote massa's en hele volkeren tot waanzin en daardoor zelfs tot misdadig handelen te brengen, door de schijn van het edele streven. Nochtans mogen wij om het gevaar van misbruik het streven zelf niet verwerpen of verwaarlozen.

I. Vóór en tijdens Wereldoorlog I

In mijn leven heeft het besef Nederlander te zijn en te willen zijn van jongs af een rol gespeeld. Ook heb ik dit besef al vroeg, als van nature, verbonden gezien met gehechtheid aan onze taal en met de wil om haar te eerbiedigen door haar zoveel mogelijk zuiver te houden van wezensvreemde elementen. Hetzij dan van vreemde woorden, hetzij van aantasting van de eigen opbouw, zijnde het eigen karakter der taal.

Juist die gehechtheid aan, die liefde voor onze taal is later mede een hefboom gebleken voor de herken-

ning van gemeenschap met hen die, buiten ons staatsverband levende, niettemin, met ons, onze taal als hun moedertaal liefhebben.

Mijn oudste broer, ijverig lid van het Algemeen Nederlands Verbond, laakte het gebruik van vreemde woorden. Ik merkte echter op – ik was toen 10 jaar – dat hij er zelf ook niet vrij van was. Waarop hij een kleine beloning uitloofde voor elke 10 overtredingen, waarop ik hem zou betrappen. Wie weet welke invloed dit kleine feit op de ontwikkeling mijner gedachten heeft gehad.

In die zelfde tijd stierf mijn vader, pas 53 jaar oud, na een eervolle loopbaan in Nederlands Oost-Indië. Ofschoon hij bepaaldelijk niet uitgesproken nationaal was ingesteld – wat ik van hem weet heeft mijn moeder me later verteld –, leefde hij toch zo mee met de Boerenoorlog in Transvaal dat hij een Nederlandse vlag kocht om die te kunnen uitsteken wanneer de Boeren een overwinning hadden behaald.

Mijn moeder voelde sterk nationaal. Het zal daaraan niet vreemd zijn dat mijn beide oudste broers eveneens fel hebben meegeleefd met de Boeren in hun strijd om vrijheid. In die mate dat een van hen slechts onder de sterke druk van mijn moeder zijn plan liet varen in Transvaal te gaan meevechten. Hij was toen 16 jaar!

Doordat mijn vader in zijn laatste Indische tijd nogal eens ziek was, woonden wij voor zijn gezondheid in het dorp Depok tussen Batavia (Djakarta) en Buitenzorg (Bogor). Dat was rustiger en minder heet dan Batavia.

Daar bovendien de tijd naderde dat wij naar Nederland zouden terugkeren, was mijn moeder veel met mij bezig om mij voor te bereiden op de Nederlandse school. Zij leerde mij, ik zou haast zegen: zij prentte mij in ook enkele Nederlandse nationale liederen, waaronder het vlaggelied, dat grote indruk op mij maakte. („O schitt'rende kleuren van Nederlandse vlag!”)

Mijn moeder heeft grote invloed gehad op mijn vorming. Vaders ziekte en zijn vroegtijdig overlijden hebben dit zeer in de hand gewerkt. Voor hem bracht zij mij, door vele verhalen van vroeger, een grote bewondering en genegenheid bij.

In 1906 gingen mijn ouders met mij uit Indië terug naar Nederland, waar wij gingen wonen in Den Haag. Na mijns vaders dood, in 1908, verhuisde mijn moeder met mijn jongste broer en mij naar Utrecht, waar ik op de H.B.S. kwam; hij vervolgde er zijn studie biologie.

Niet lang daarna werd mijn moeder lid van het Algemeen Nederlands Verbond en zijn orgaan, „Neerlandia”, kwam nu maandelijks in ons huis. Voor mij was dit al spoedig telkens een feest. Het blad was toen een volkomen andere uitgave als tegenwoordig. Vooreerst: het was verenigingsorgaan en gaf een levendig beeld van de vele werkzaamheden die in de talrijke groepen en afdelingen werden verricht, maar behalve dat was het een rijke bron van kennis der belevingen van Nederlanders en stamverwanten over heel de wereld. Spelenderwijs ging mijn aandacht zich richten op al wat er zich in de wijde onomlijnde, maar duidelijk aanwezige Nederlandse taalgemeenschap voordeed. „Met raad en daad voor

volk en stam” was in die tijd de omschrijving die het Verbond aan zijn werk gaf.

Het Verbond verleende in die jaren zijn tussenkomst aan de uitwisseling van Noordnederlandse en Waalse jongelui, in gezinsverband. De bedoeling daarbij was de Waalse onwil om Nederlands te leren tegen te gaan en minstens de Noordnederlandse aandacht te vestigen op de verhoudingen in het Zuiden. België was immers voor ons zonder meer „buitenland”. Bijkomend voordeel in Nederlandse ogen was oefening in praktisch gebruik van de Franse taal.

In het kader van deze opzet organiseerde mijn moeder voor mij een ruiling met een Waalse jongen uit Nijvel. Hetgeen juist viel in het jaar 1910, toen te Brussel een wereldtentoonstelling werd gehouden. Daar was ook het Algemeen Nederlands Verbond met een uitstalling vertegenwoordigd.

Dit verblijf te Nijvel heeft voor mij veel vrucht gehad. Het gezin waar ik kwam, ontving mij bijzonder gastvrij, maar het was ten volle Frans ingesteld – wat uiteraard zijn goed recht was en voor mij zeer leerzaam om thuis te raken in het Frans van alle dag.

Mijn Waalse ruilgenoot was 2 jaar ouder dan ik. Wij zaten beiden op een middelbare school. Maar terwijl bij ons, in Nederland, sterk de aandacht was gericht op het aanleren der 3 moderne talen Frans, Duits en Engels, was in Wallonië kennelijk de koers zeer uitdrukkelijk Frans. Of Jean, mijn maat, ook nog Engels of Duits moest leren, herinner ik me niet. Nederlands stond wel op het rooster, maar hij was er trots op dat hij aan die taal nooit moeite besteedde.

Een hoogtepunt in mijn Nijvelse weken was voor mij het bezoek aan de Brusselse wereldtentoonstelling. Ik was nauwelijks af te slaan van de uitstalling van het Algemeen Nederlands Verbond. Wat blijvende indruk op mij maakte, was een verzameling van vele tientallen van Nederlandse krante- en tijdschriftkoppen van over de hele wereld: Nederland, België, Zuid-Afrika, Oost- en West-Indië, Noord-Amerika. Ik hield hier iets als een levensopdracht aan over – al is helaas sedert die dag het aktuele veld van Nederlandse bezigheid in de aldus georganiseerde vorm danig ingekrompen, vooral wat Oost- en West-Indië en Noord-Amerika betreft. Maar mijn oog was blijvend gevestigd op het wijde bereik van Nederlands werk en van zijn betekenis.

Het A.N.V. was nog in zijn jonge jaren. Het vond ook aandacht bij de jeugd. Het kan wezen dat de algemene tijdgeest dit meebracht. In elk geval was er voldoende bereidheid om te Utrecht op 16 november 1912 een „jongeliedenafdeling” op te richten van het Verbond (voor 16-25 jarigen). Ik mocht daartoe mee de stoot geven. Steun ondervonden we van verschillende leraren, waarvan ik me nog de naam herinner van mej. Dr. C. C. van der Graft.

Ik zorgde ervoor dat ik sekretaris der nieuwe afdeling werd. Ik was veel te verlegen om voorzitter te willen zijn.

In 1913 deed ik eindexamen H.B.S. en begon mijn studie te Delft. Omdat ik de laatste was die zou gaan uitvliegen van het ouderlijke huis, trok mijn moeder naar Delft met mij mee.

De studentenwereld bracht mij in kennis met een wijd veld van verenigingen, op vrijwel elk gebied –

ook op dat van de „gezelligheid”. Ik vond het niet zo gemakkelijk te midden van al dit aanstormende leven aan mijn eigen koers vorm en uitdrukking te geven. De „gezelligheid” die het Corps bestemd was mij binnen te leiden, had soms een zure bijmaak, al was o.a. op het gebied van roeisport in onze vereniging Lega heel wat te beleven.

Het duurde echter niet lang, of ook nu kwam het A.N.V. weer in mijn leven. Misschien heeft dit verband gehouden met de herdenking in 1913 van 100 jaar bevrijding uit de Napoleontische overheersing. In elk geval heb ik me meteen, in het algemene studentenweekblad *Minerva*, moeten opstellen tegenover figuren die de waarde van onze onafhankelijkheid kleineerden.

Dat weekblad *Minerva*, toen verschijnende te Leiden, verdient bijzondere vermelding. Het had nl. een zeer algemeen karakter. Heel bijzonder in die tijd was in Nederland, dat het zijn lezers telde onder „gezelligheidsverenigingen” van elk type – Corpsen, Bonden en Unitates, Vrouwelijke Studentenverenigingen. Overigens: het had zijn hoofdredactie te Leiden, maar plaatselijke redacties waren er in alle Noordnederlandse universiteits- of hogeschoolsteden, alsmede te Gent, Leuven en naar ik vermoed ook Brussel.

Het is niet bekend of deze aardrijkskundige spreiding verband hield met, mogelijk zelfs wel voortgevloeid was uit het bestaan van het Alg. Nederlands Studentenverbond. Dit Verbond was een zeer losse federatie van alle Nederlandssprekende studentenverenigingen ter wereld, welke verenigingen alle met afgevaardigden in het bestuur van het Verbond een zetel hadden. Ook Nederlandse studentenverenigingen te Aken en Zürich waren aangesloten. Doel en bestaansreden van het Verbond was de organisatie van Grootnederlandse studentencongressen, welke beurtelings in Noord-Nederland en Vlaanderen liefst jaarlijks werden gehouden.

In *Minerva* dus botste ik op onnationale of tegenationale gedachten.

Nog gedurende die zelfde cursus 1913/14 werd ik gekozen als sekretaris der Delftse Studentenafdeling van het A.N.V. Heel kort daarop werd te Gent het 5de Grootnederlandsch Studentencongres gehouden, in het begin van april 1914. Ik vond het een geweldig iets dit mee te kunnen maken en ervoer het als een grote eer te Gent onze A.N.V.-afdeling te mogen vertegenwoordigen, al betekende dit op zichzelf niet zo veel.

Het congres, onnavolgbaar geleid door Marcel Minnaert, overtrof mijn stoutste verwachtingen verre. Minnaert bezielde het gehele gebeuren. Hij was overall aanwezig waar leiding kon worden gegeven. Hij vertolkte op meesterlijke wijze zijn gedachten, zette bovendien niet alleen de vergaderden in gloed, maar wist ze ook te wekken om sterk te staan en vast te houden.

Enkele persoonlijke herinneringen nog.

In 1914 stond „vervlaamsing” van de Gentse universiteit heel hoog op de lijst der Vlaamse eisen. Bekend was dat Braun, Gents burgemeester, daarvan niets hebben moest. Braun werd, om zijn houding, door de Vlaamse studenten „Tsaar Braun” genoemd. Aanleiding voor een aantal congresleden voor een

kleine betoging voor het burgemeestershuis met het eentonige, maar volkomen duidelijk lied: „Wij eisen een Vlaamse hogeschool (4×), hier te Gent (3×)”.

Na een merkwaardige vergadering van het bestuur van het Algemeen Nederlands Studentenverbond gingen wij met elkaar nog de stad in en naar een café, aan een lange tafel. Te zamen openden we onze aanwezigheid daar met het zingen eerst van „De Vlaamse Leeuw” – maar daarna zette men – waarschijnlijk Minnaert – het Wilhelmus in. Moeilijk uit te drukken wat dit, toen, in die omgeving, voor ons betekende. Een kelner, die juist bij me stond, zei „Dat is het ware, mijnheer!”.

Een gedenkwaardige dag was ook toen we van Gent per trein naar Oudenaarde gingen en, na een prachtige wandeltocht door het zo welige, schilderachtige Vlaamse heuvelland bij Leupegem, op een wentelende zijtrap van het Oudenaardse stadhuis, vergast werden op een sprankelende toespraak van de Afrikaner Prof. dr. H. D. J. Bodenstein, hoogleraar te Amsterdam.

Ter zijde van het congres, op wandelingen door de stad Gent, kreeg ik in het bijzonder nauw contact met Dries Devos, student te Leuven. We zullen hem in de loop van dit opstel nog tegenkomen. Wij hebben ons contact van de aanvang af vastgehouden, van weerskanten; het heeft twee wereldoorlogen overleefd en ik geloof dat het op bescheiden wijze toch wel enige rol heeft gespeeld in de Dietse beweging van toen en later.

Niet lang na deze prachtige, zonnige, ja stralende dagen te Gent, brak over onze landen, over Europa, het afschuwelijk onheil uit van de eerste wereldoorlog.

Ik zelf was op 20 juli 1914 in militaire dienst gegaan. Eigenlijk was ik daarvoor nog niet op de leeftijd. Maar er bestond een regeling, gemaakt voor mensen die na het middelbaar onderwijs een hogere opleiding zouden gaan volgen, om niet al te zeer van hun burgerberoep te worden afgeleid door een aaneengesloten militaire dienst van een groot aantal maanden. De krijgsmacht had behoefte aan dienstneming van deze groep voor tijd van oorlog, namelijk om hen te bestemmen voor reservekader. Het ligt voor de hand dat daarvoor een opleiding nodig is. De gunstige regeling die de regering in verband hiermede had getroffen was, dat betrokkenen zich vrijwillig bij het reservekader konden melden om in drie achtereenvolgende zomervakanties gedurende eenmaal 60 en tweemaal 75 dagen te worden opgeleid, achtereenvolgens tot korporaal, sergeant, vaandrig, met het uitzicht dan bevorderd te kunnen worden tot reserve 2e luitenant.

Op 20 juli 1914 kwam ik dus als 18-jarige in dienst ... voor 60 dagen! Maar 10 dagen later mobiliseerde Nederland zijn strijdkrachten, want de eerste wereldoorlog stond op uitbreken. Ik was in dienst en bleef in militair verband zo lang de oorlog dit nodig zou maken, met sinds 1916 mogelijkheid van studieverlof.

Al ging het oorlogsgeweld Nederlands grenzen voorbij, zijn geestelijke invloed was zeer groot. De Duitse inval in België wekte heel algemeen sterke verontwaardiging, vergroot door het feit dat Duitsland behoorde tot de mogendheden, die borg ston-

den voor het eerbiedigen der Belgische onzijdigheid in geval van oorlog.

Bovendien, wij mochten dan niet rechtstreeks in de oorlog betrokken zijn, veel gebeurde toch wel naast de deur en telkens bleek dat b.v. onze drukke scheepvaart voortdurend in open zee de belangen-sferen der zeevarende grote mogendheden kruiste. De strijd naast onze deur hield voor ons voortdurend een niet geringe kans in, om daarin tegen wil en dank alsnog te worden meegeselept.

Maar meer dan deze overwegingen sprak toch in ons het meegevoel met het drama dat zich even over onze zuidelijke staatsgrens voltrok, terwijl het gebulder der kanonnen bij wijlen tot ver in Nederland te horen was. En men was begaan met het lot van de kleine buurstaat tegenover een overmachtige vijand. Een waarachtig medelijden dreef tot een gastvrije ontvangst van de duizenden burgervluchtelingen, die door en tijdens het beleg van Antwerpen de grens overschreden.

Wij in het leger beleefden de dingen uiteraard toch weer anders dan de gewone burger. We waren ons terdege bewust dat we niet voor tijdverdrijf in uniform waren gestoken – en wij, piepjonge reservisten, beseften best dat we niet voor de aardigheid werden gedrild en geoefend. Wij hadden begin augustus '14 niet onberoerd vanuit het Kazerneterein in Ede de soldatentreinen naar de grens zien langs rijden – en hadden ons met zorg afgevraagd wat voor al die jongens de nabije toekomst zou meebrengen.

Met gretige belangstelling leefden we mee in het „grote nieuws” dat ons dagelijks werd gemeld. Daarbij werd al spoedig onze aandacht getrokken door een strijdtoneel dat heel wat verder weg lag – en wel door het verzet dat in Zuid-Afrika was ontstaan tegen deelneming aan de Engelse oorlogvoering.

Grenzend aan het gebied der aan Engeland onderhorige Unie van Zuid-Afrika lag nl. het zogenaamde Duits-Zuidwest-Afrika, een Duitse kolonie. De Unie was in 1910 door Groot-Brittannië gevormd uit een samenvoeging van de in 1902 veroverde Boerenrepublieken Transvaal en Oranje Vrijstaat met de reeds Britse koloniën Kaapland en Natal.

In 1914 regeerde, onder Britse opperhoogheid, in de Unie een kabinet waarin oude Boerenleiders als Louis Botha en Jan Smuts leidende figuren waren. Deze mannen waren van mening dat zij, de Britse wensen volgend, zich meester moesten maken van de Duitse kolonie Zuidwest. Een sterk verzet brak echter uit in de gelederen der oude Boerenstrijders, die slechts iets meer dan 10 jaar tevoren en na 3 jaren hardnekkige worsteling, zich gewonnen hadden moeten geven aan Groot-Brittannië. Zij vonden het niet te verteren nu in samenwerking met die overweldiger, in diens nieuwe veroveringsveldtocht, mee op te trekken. Voor hen was dit bovenal een zich vergrijpen aan andermans goed.

Wij, jonge Nederlanders van 1914, waren nog vol van de verhalen over de Boerenoorlog, waarin ook zoveel Nederlanders hadden meegevochten tegen Engeland. De berichten die nu uit Transvaal en Oranje Vrijstaat kwamen, met meldingen over gewapende Boerencommando's in sommige steden, spraken ons geweldig aan. Wij leefden van harte mee,

verheugden ons, lazen elkaar de laatste berichten voor. Het verleden scheen in andere vorm teruggekeerd. Zelfs de beroemde generaal Christiaan de Wet, in de wandeling oom Krisjan genoemd, scheen weer een grote rol te zullen gaan spelen.

Helaas liep dit alles uit op een treurspel. Het verzet der Boeren was uitdrukkelijk gewelddoos bedoeld. Maar de regering van Botha zette haar plannen met geweld door. Leiders van het verzet werden gevangen gezet, hetgeen uitliep op de terechtstelling van kapitein Jopie Fourie.

Overigens, wij leefden in die toch ook voor ons zwaar wegende oorlogsjaren echt niet alleen met het oog gericht op deze verre dingen. Ik doelde er al op: wij gevoelden ons zeer persoonlijk bij den gang van zaken betrokken. Wij weten achteraf dat Nederland buiten die oorlog bleef, maar voor ons, soldaten, waren de vragen zeer aktueel wat het vaderland voor ons betekende, wat zijn onafhankelijkheid waard was, of wij bereid zouden zijn in dienst van de strijd daarvoor ons leven te geven. Er waren er maar weinigen die principieel afwijzend stonden. Ik durf dit vrij algemeen te stellen omdat ik gedurende de mobilisatiejaren op meer dan tien ver uiteengelegen plaatsen en bij verschillende regimenten, in opvolgende rangen, heb gediend.

Toch vermoed ik dat uit de vele gesprekken in die tijd gevoerd, de gedachte is opgekomen dat vrijstelling van militaire dienstplicht mogelijk moest zijn voor wie in geweten niet konden aanvaardden dat zij geroepen en zelfs gedwongen zouden kunnen worden een medemens in de oorlog te doden.

Ik zelf besepte naar vermogen de persoonlijke konsekventies van het militaire bedrijf en koos bewust niet alleen mij daaraan niet te willen onttrekken, maar voelde mij diep ongelukkig toen ik in de herfst van 1914 door een hartuitzetting vreesde dat men mij zou willen afkeuren. Ik verzocht de dienstdoende officier van gezondheid dringend mij de kans te geven om me van die kwaal te herstellen. Ik was dankbaar dat hij me zijn medewerking gaf, door middel van ziekteverlof en langdurige lichte dienst. Maar bepaald een glanspunt was het voor mij toen ik ongeveer een jaar later een zware manoeuvre mee kon maken, waarbij we o.a. „met volle bepaking” (gevulde ransel en patroontassen) een mars moesten maken van ongeveer 50 km. binnen 24 uur.

Voor mijn moeder was dit alles wel een beetje moeilijk, maar ik had haar heel in het begin van mijn ziekte al enigszins de mond gesnoerd met de verklaring dat ik liever dood zou gaan dan te berusten in een afkeuring voor de militaire dienst. Ik voelde me nu eenmaal geroepen op mijn post te blijven in 's lands dienst. Waar de krijgsmacht was, leefde het Nederland dat waakte voor zijn onafhankelijkheid – en daar voelde ik me op mijn plaats.

Het was ook buiten mij om dat mijn moeder, achteraf gezien ook wel terecht, bezorgd voor mijn toekomst, moeite deed om studieverlof voor me te krijgen. In het begin was ik er weinig gesticht over dat ze dit had gedaan. Ik had niet veel andere keuze dan de gang van zaken te aanvaardden.

Sinds de herfst van 1916 kon ik weer vrijwel onafgebroken aan de studie gaan, met het vreemde gevoel enkele jaren in de volwassen wereld te hebben

doorgebracht en nu tot de schoolbanken te zijn teruggekeerd. Evenwel, met alle waardering overigens voor die schoolbanken: dit wilde ook zeggen dat het verenigingsleven weer werkelijkheid voor me werd.

En dus — hoe kan het anders? — liep ik al snel aan tegen de studentenafdeling van het A.N.V., die ik door de mobilisatie van 1914 tijdelijk vaarwel had moeten zeggen. Na enige tijd bereikte mij het verzoek van het zittende bestuur om mij beschikbaar te stellen voor aflossing van de wacht.

Nu had ik mijn gedachten tevoren al in die richting laten gaan en ik was zo gelukkig twee vrienden te vinden die me in het afdelingswerk ter zijde wilden staan. Ik nam op me als voorzitter zelf het spit af te bijten, terwijl mijn vriend Frans Berkhout (later te Delft prof. ir. F. M. C. Berkhout) het sekretariaat op zich zou nemen en mijn vriend en oud-klasgenoot van de Utrechtse H.B.S. Jan Heijkoop (later directeur van een fabriek van Enka in de Verenigde Staten) penningmeester werd.

De vorming van dit driemanschap, later aangevuld met Fabius (uiteindelijk hoofdingenieur-directeur van Rijkswaterstaat), opende een voor mij uiterst belangrijk en boeiend tijdvak, dat mij de weg opende tot daadwerkelijk en geregeld bezig zijn met de Nederlandse zaak, die een zo grote plaats in mijn gedachten was gaan innemen.

Velen om mij heen hielden het Verbond voor een vereniging voor lachwekkende taalzuivering, anderen verloren zich in onwerkelijke internationalistische dromerijen, nog weer anderen zeiden dat wij ons bezig hielden met andermans land en zaken of achtten ons zelfs misschien toen reeds, als voorstanders der nationale gedachte, een gevaar voor de vrede.

Het werd een werk van veel geduld en volharding om duidelijk te maken dat onze eigen taal ons weliswaar zeer nauw aan het hart lag, maar dat wij dan ook niet anders voorstonden dan haar in ere houden, dat wij haar niet ontsierd wilden zien door een kwistig en nodeloos binnenhalen of laten insluipen van vreemde elementen, dat wij ook in de taal eenvoudig maar ons zelve wilden blijven.

Voor mij persoonlijk werd het zuiver houden der taal een tweede natuur, tegenover anderen stond de propaganda daarvoor mij hoe langer hoe meer tegen, daar ik de eindeloze, nuchtere, voze reacties kon dromen en ging beseffen dat de grondfout gelegen moest zijn in het gebrek aan bewust nationaal gevoel dat ons volk remt. Het opwekken van nationaal bewustzijn trok ik op de voorgrond. Een volk dat zich, bij alle bescheidenheid en zelfkennis, toch bewust is van eigen waarde en eigen rechten, moet begrijpen dat het een droevig bewijs van onvermogen geeft, wanneer het voor dagelijks voorkomende, de eenvoudigste begrippen of uitdrukkingen steeds leentjebuur speelt bij andere talen, met negering van eigen woorden.

Toch vonden wij voor ons streven wel instemming. Met nationaal bewustzijn hing voor ons rechtstreeks samen het gevoel van solidariteit met de zich tot ver buiten onze grenzen uitstreckende taalgemeenschap.

Ik beschreef hiervoor al het medeleven met de Zuidafrikaanse Boeren. Maar ook Vlaanderen zou in de toen komende jaren op intense wijze onze aan-

dacht gaan vragen. De oorlog hield het buurland voor ons gesloten, maar steeds sterker klonken de geluiden, in de pers, die spraken van een herleving van de Vlaamse beweging; deze was immers door het uitbreken van de oorlog aanvankelijk versteld. De anti-Vlaamse krachten meenden hun kans schoon te zien en verkondigden op vele toonaarden dat het na de oorlog met het Vlaams in België afgelopen zou zijn. Vooral in het leger heerste een waar anti-Vlaams schrikbewind, waarvan wij overigens eerst later zouden vernemen.

Maar de anti-Vlaamse stroming vergiste zich deerlijk met te denken, dat het aanvankelijk zwijgen der Vlaamse beweging in oorlogstijd betekende dat zij de strijd had opgegeven. In 1915 vond te Bussum door vanwege de oorlog uitgeweken Vlamingen een herdenking plaats van de Guldensporenslag. Vandaar ging een telegram aan Koning Albert met het verzoek om na de oorlog de vrijheid te waarborgen van Vlaanderen, in een vrij België. Het korte antwoord dat de Vlamingen van de Koning ontvingen, klonk voor hen, zij het niet letterlijk, een bevel: „Vecht en zwijgt!”

Zo ontstond allengs die sfeer waarin het aktivisme zou worden geboren, de stroming dus die nadrukkelijk het recht opeiste om, ook in oorlogstijd, daadwerkelijk te ijveren voor de Vlaamse zaak en om daarbij als het moest geen aangeboden Duitse hulp te versmaden.

In die aanvaarding van samenwerking met de bezetter lag in elk geval voor Noordnederlanders iets dat innerlijk grote weerstand wekte. Waarbij terdege bedacht moet worden dat het hier nog niet ging om het Duitsland der nazi's, dat van Hitler, maar om dat van Keizer Wilhelm II. Het ging dus alleen om samenwerking met de bezetter van het eigen land, welks regering in vreedstijd weinig anders gedaan had dan met alle middelen de rechten van het eigen Vlaamse volk achter te stellen bij de wensen en luimen van de Franstalige machthebbers.

„Samenwerking met de bezetter van eigen land” was dus, zeker voor het Vlaanderen van 1914-1918, iets geheel anders als het aanvankelijk in Noordnederlandse oren klonk. Het lag niet in de sfeer van verraad aan het eigen volk, maar veeleer in die van de aanvaarding van het feit dat de met geweld binnen gevallen vreemdeling gezind bleek, door toekenning van doodgewone menselijke rechten, de Vlaming en zijn taal niet langer als minderwaardig te behandelen.

Niettemin, ook persoonlijk heb ik erg veel moeite gehad deze dingen in de juiste verhoudingen te gaan zien. Dankbaar blijf ik met name aan Mr. W. J. L. van Es, een van de grote steunpilaren in de uitwerking van de achtergronden der Dietse beweging. Hij heeft zich persoonlijk, in lange brieven, de moeite getroost mij te helpen de rechte weg te vinden.

En dan, ik kan aan die tijd niet terug denken zonder mij met warmte de bladen te herinneren, waarin Van Es en vele anderen, uit Noord en Zuid en uit Zuid-Afrika, gereed stonden om de weg te bereiden naar Dietse samenwerking, naar het uiteindelijk terugvinden van onze gezamenlijke koers.

Was dit politiek bedoeld? Misschien soms. Zeker stond zo iets niet voorop. De bedoeling was vooral het vinden van de goede verhoudingen, waarvan ik al sprak. Het Dietse element heeft in de geschiedenis werkelijk een rol gespeeld van enige betekenis en daarbij, nu hier dan daar, grote offers gebracht in trouw aan de eigen zaak. Het is door vreemde krachten gespleten tot de bescheiden plaats welke het thans in de wereld vervult. Het zal zijn eigen geestesmerk naar buiten de meeste kracht kunnen bijzetten naar de mate waarin het tot het solidaire besef kan komen van die eigenheid.

Het maandblad *Dietsche Stemmen* sinds 1915, later het weekblad *De Toorts*, het weekblad *Vlaanderen*, het maandblad *De Dietsche gedachte* brachten nieuwe gang in veler gedachten.

Het Vlaamse activisme won geleidelijk ook in Noord-Nederland aan sympathie. Het kwam een belangrijke stap vooruit, toen bekend werd tot welke gevolgen de wrijvingen over de achterstelling der Vlamingen in het Belgisch leger hadden geleid. 80 % van dit achter de IJzerlinie in West-Vlaanderen standhoudende leger bestond uit Vlamingen. Maar alle bevelen en commando's werden in het Frans gegeven. Levensgevaar op bepaalde plaatsen van het front werd uitsluitend door Franse kennisgevingen aangeduid. Het streven van Vlaamse leiders om de geest der soldaten op een menselijk behoorlijk peil te houden, ondervond slechts Franse tegenwerking.

Het was tegen de achtergrond van de dramatische gebeurtenissen van wereldoorlog I, dat de gedachten ook in Noord-Nederland zich vormden.

De Nederlandse staat was en bleef in de oorlog onzijdig. Maar ter handhaving van die onzijdigheid bleef Nederland gemobiliseerd. Het grootste gevaar voor een alsnog betrokken raken in de strijd lag wel in de afkondiging door Duitsland in 1916 van de onbepaalde duikbootoorlog. Had men tot dusver de scheepvaart onder onzijdige vlag nog enigermate ontzien en bepaalde gebieden op zee van de oorlogvoering uitgezonderd, nu zouden koopvaardij- en passagiersschepen, waar ook aangetroffen, genadeloos worden getorpedeerd. Het eerste Nederlandse schip dat dit lot trof was, in april 1916, de „Tubantia”. Wij beleefden uiterst spannende dagen, maar het onweer trok zonder ongelukken voorbij.

In de Nederlandse studentenwereld rees de vraag wat haar te doen stond, nu door de oorlog de reeks van Grootnederlandse studentencongressen was onderbroken. In 1914 was te Gent besloten dat het volgende congres te Utrecht zou worden gehouden. Wat echter gedaan nu de oorlog nog voorlopig niet ten einde scheen te lopen? Op een ogenblik – ik weet niet waar of door wie – werd besloten in 1917 toch te Utrecht een congres te organiseren, nu echter onder de beperkte naam van Nederlandsch Studentencongres.

In het licht van wat zich rondom de Vlaamse beweging in Nederland afspeelde, verdient het vermelding dat het congres grif het bestuursvoorstel aanvaardde een telegram van sympathie te zenden naar Gent, in wezen de hoop uitdrukken dat de heropende en tevens tijdens oorlog en bezetting vernederlandste universiteit, erin slagen zou op waar-

dige wijze haar betekenis voor de Nederlandse cultuur te tonen.

Het voorstel tot verzending van dit telegram werd gedaan, namens het bestuur, door de voorzitter Jonkman, rector van het Utrechtsch Studentencorps (later Mr. Jonkman, na 1945 Minister van Koloniën, nog weer later jaren lang voorzitter van de Eerste Kamer der Staten-Generaal).

De steeds belangrijker plaats die Vlaanderen ging innemen in het Nederlandse denken deed bij mij de drang ontstaan om mij eindelijk eens grondig in de geschiedenis der Vlaamse beweging te verdiepen. Enige maanden lang ging ik 's avonds naar de Koninklijke Bibliotheek te Den Haag en leerde machtig veel uit het groot werk over die beweging van Paul Fredericq en uit veel verspreide geschriften. Mijn lust om te werken voor de Dietse zaak groeide gestadig.

Op de een of andere wijze kreeg ik in de oorlogsjaren weer contact met mijn te Gent gemaakte Vlaamse vriend Dries Devos, wie ik waarschijnlijk heb bericht over het Utrechtse congres. Hij bleek aan het front te zijn. Het was mogelijk brieven te wisselen met mannen aan het front. Er was een organisatie die bemiddelde voor briefwisseling van moederlijke figuren met frontstrijders, de zogenaamde oorlogsmeters. Ook mijn moeder nam daaraan deel.

Op zeker ogenblik zocht contact met mij prof. Dr. Buitenrust Hettema, een der Noord-Nederlanders, die zich bereid hadden verklaard als hoogleraar op te treden aan de vernederlandste Gentse universiteit. Hij nodigde mij uit voor een bespreking in de Witte Sociëteit te Den Haag en verzocht mijn steun in het Kader van het activisme. Zijn verzoek viel bij mij in zeer goede aarde, want ik was inmiddels door al het gebeurde diep overtuigd van het goed recht van het activisme.

Het kan wel zijn dat dit verzoek voor mij de aanleiding is geweest, die mij heeft aangezet tot een nieuwe werkzaamheid. Ik ben ertoe overgegaan in verschillende studentensteden voor A.N.V.-afdelingen het activisme te gaan verklaren en het aan de hand van een aantal stellingen te verdedigen. Het behoeft weinig betoog dat dit nodig was en nodig bleef.

Al was er dan een groeiend aantal Noordnederlanders dat de noden van het Vlaamse volk was gaan zien, nog altijd vormden zij een zeer kleine minderheid. Bovendien was en is de Franse propagandamachine in Nederland machtig en op haar hoede. Het is tenslotte voor een Noordniederlander een heel moeilijk te verwerken en te begrijpen gedachte dat er mensen, Nederlands als moedertaal sprekende mensen zijn, ook nog vandaag de dag, die leven in een hun in wezen vreemde staat. Een staat wiens oorsprong een opzet was om het Nederlands van zijn grondgebied te verdrijven en op wie voet voor voet het eigen bestaan door de Vlaming moest worden veroverd. En nog heden ten dage kan men beleven dat Noordnederlanders zich met een glimlach smalend uitlaten over Vlaamse Zuidnederlanders die zich druk kunnen maken om zo iets onnozels als een „taalruzie”. Wat wonder! Er moesten na de dagen waarvan ik zo juist vertelde, nog

meer dan 50 jaar voorbij gaan, eer een groot en belangstellend opmerker als Godfried Bomans zijn studie uitgaf: „Een Hollander ontdekt Vlaanderen”! En dan te beseffen dat Vlaanderen vlak naast onze deur ligt!

De strijd tussen activistische en passivistische Vlamingen vond ook in het A.N.V. onvermijdelijk zijn weerslag en werkte daar eigenlijk verlamdend. De voornamelijk Noordnederlandse leiding kon moeilijk besluiten tot partij kiezen of zelfs tot het doen vermoeden van voorkeur. Voor de studentenafdelingen werd het mede daardoor steeds moeilijker om de leiding der ouderen te volgen.

Het is niet toevallig dat ik, onder de bladen die de opkomende Dietse beweging begeleidden, niet Neerlandia, het verbondsorgaan kon noemen.

In Zuid-Afrika was na de onderdrukking van het verzet van Christiaan de Wet en de zijnen, niettemin de kracht van de Nationale Partij zeer gegroeid.

Het overwicht van het Engelse element scheen af te brokkelen. Met de versterking van de positie der (Hollandse) Afrikaners ging ook de taalworsteling tussen Nederlands en Afrikaans naar een beslissing. Vanuit Nederlands standpunt kon men dit betreuren, maar het was wel duidelijk dat de positie van het Nederlands als een der officiële talen der Unie niet te handhaven was. Daartoe bleek het te weinig geworteld in het dagelijks leven van de bevolking. Omgekeerd bleek in de loop des tijds dat de aanvaarding van het Afrikaans als officiële taal bijdroeg tot de versterking van het zelfbewustzijn der Afrikaners.

Van Nederlandse zijde droeg het toen nauwe contact met het Afrikaans niet weinig bij tot het streven naar vereenvoudiging der schrijfwijze van onze taal. Dit streven richtte zich overigens ook naar de wenselijkheid om het aanleren van Nederlands gemakkelijker te maken voor de miljoenen in de koloniën, waarvoor onderwijs werd gevraagd.

Het is tragikomisch te bedenken hoeveel er sedert gedokterd is aan de schrijfwijze der Nederlandse taal, terwijl een paar hoofdaanleidingen daartoe uit het gezichtsveld zijn verdwenen. Immers het Afrikaans werd een geheel zelfstandige taal en in Indonesië is de kennis van het Nederlands uit de dagelijks levenspraktijk verdreven.

Tijdens de eerste wereldoorlog was in de Noordnederlandse openbare mening een sterke pacifistische stroming ontstaan, wel getypeerd met de politieke leuze: „geen man en geen cent” voor de bewapening. Deze leuze vond terdege bestrijding bij ieder die begreep dat zij niet anders kon dan leiden tot een volkomen ontredde der strijdkrachten en het zich op den duur willoos uitleveren aan de mogendheid, welke ook, die er haar belang in zou zien ons met huid en haar in te slikken en ons land en volk dienstbaar te maken aan haar belangen, wensen en nukken.

De pacifistische stroming was in de praktijk een rem voor de uitgroei van het A.N.V. Wie zich nog niet uitdrukkelijk pacifist wilde noemen, kreeg er nochtans vaak moeite mee de gedachte van de onvervangbare betekenis der Nederlandse eigenheid te steunen. Deze nationale gedachte kon immers

misbruikt worden om ons volk tegen andere op te zetten.

De eerste wereldoorlog liep ten einde. In de loop van enkele luttele maanden stortte de macht der Centralen (Duitsland, Oostenrijk-Hongarije, Bulgarije, Turkije) ineen. Een nieuwe opbouw moest beginnen. Ik sprak al over de Volkenbond. Naar het streven van de Geallieerden, onder leiding van president Wilson der Verenigde Staten, zou het geraamte van de nieuwe wereld moeten worden gevormd in de Volkenbond, een bond van vrije volken, die door de geallieerden werd opgericht.

Dezelfde geest kreeg gestalte in een opzet tot vestiging van culturele beïnvloeding van andere landen in de oproep tot stichting van een internationale studentenorganisatie. Deze organisatie zou worden ingewijd ter gelegenheid van de heropening der vroeger Duitse universiteit van Straatsburg, maar dan nu, in het heroverde Elzas-Lotharingen, als een Franse universiteit.

De verfransing van Straatsburg was de achtergrond van de beraamde internationale studentenorganisatie. Van toelating van studenten uit de „centrale landen” (Duitsland en bondgenoten) was voorhands geen sprake.

Het was voor Diets voelende studenten boeiend, maar tevens zeer teleurstellend, te zien hoe weinig besef leidende Nederlandse studenten aanvankelijk hadden, dat ook hier weer de Franse culturele propagandamachine op volle toeren werkte. Daarbij woog voor ons zwaar, dat te Straatsburg slechts de naar staten gevormde organisaties welkom waren. Het zich zeer onafhankelijk opstellende Vlaams Hoogstudentenverbond bleef buiten de deur, slechts de Belgische organisatie werd aanvaard.

Onze tevoren te Delft, tot de voorstanders van deelneming aan Straatsburg gerichte waarschuwing, vond nauwelijks gehoor. De feiten spraken echter ter plaatse voor zichzelf.

Gelukkig kan ik zeggen dat de opgeschreefde overwinningssfeer van Straatsburg voor de Nederlandse deelnemers een fikse kater en een goede les betekende.

Bij de besprekingen over de vredesvoorwaarden werd ook het Nederlandse grondgebied betrokken – en wel naar aanleiding van bepaalde Belgische eisen. Deze kwamen neer op afstand door Nederland aan België van Zeeuws-Vlaanderen en Limburg.

Inmiddels waren veel Vlamingen, die deel hadden gehad aan het aktivisme, uitgeweken naar het buitenland, veelal naar Nederland.

De gebeurtenissen brachten in de verhouding tussen Noord-Nederland en Vlaanderen opnieuw veel in beweging. Reeds in oorlogstijd waren er nieuwe banden gegroeid tussen Noord en Zuid, maar dit ging thans in versneld tempo. Het verheugende feit deed zich voor dat Vlaanderen zich in zijn openbare mening solidair met Noord-Nederland gedroeg in zijn volledige afwijzing van het annexionisme. De wens tot inlijving van Zeeuws-Vlaanderen en Limburg werd bv. beantwoord met briefkaarten waarop in getallen werd uitgedrukt hoe slecht de Vlamingen in België waren behandeld, waardoor zij op elk gebied – met name op dat van het onderwijs – duidelijk de positie hadden van tweederangsburgers.

Men verwierp het streven om aan het stelsel van verbastering door de Belgische staat nieuwe siacht-offers toe te voegen.

En in het Noorden werkte men met grote platen, voorstellende een Belgische draak die van Brussel uit zijn klauwen uitstak naar de begeerde gebieden – en waarbij met grote letters de oproep luidde: „Vlaanderen, Nederland, helpt elkaar”.

Ondervond Nederland aldus steun van Vlaamse zijde, zeker even belangrijk in zijn uitwerking is het feit, dat ook Zuid-Afrika ons bijstond. Generaal Smuts was, als vertegenwoordiger van de Unie, lid van het Britse oorlogskabinet. Van deze positie maakte hij gebruik om zich te verzetten tegen de vermindering van de Nederlandse staat – en men schijnt naar hem te hebben geluisterd. Het lijkt me wel goed om ons dit feit na zoveel jaren nog eens te herinneren.

Zuid-Afrika kan en mag voor Nederland niet een stuk buitenland zijn als een ander. Velen van ons hebben soms zeer gegronde kritiek op in Zuid-Afrika gevolgde politiek en methoden. Maar een hooghartige afwijzing van heel Zuid-Afrika en in feite van alle betrekkingen daarmee, is niet te verantwoorden. Ons past tenminste de solidariteit met de Hollands-Afrikaners, loten van de Nederlandse stam, die ginds wortel hebben geschoten en een tamelijk stabiele staat gesticht onder uiterst bezwarende omstandigheden. Zij hebben recht op ons positief gericht medeleven en daarin op opbouwende kritiek. Maar wij dienen ons te onthouden van hatelijke betweterij.

Toen het Afrikaans officiële taal werd, hield Zuid-Afrika in feite op tot het Nederlandse taalgebied te behoren. Dit was meen ik wel de hoofdoorzaak dat het oude woord Diets herleefde. Dit begrip verschaftte oudtijds een begrenzing tegenover het Duits, maar omvatte voortaan het Afrikaans. Het Afrikaans was en is duidelijk een dochtertaal van het Nederlands. Het is uiterst kortzichtig om de grote betekenis van dit feit in het Nederlandse cultuurbeleid te miskennen. Het is eenvoudig onloochenbaar dat Nederlanders en Afrikaners, elk hun eigen taal sprekend, elkaar bijzonder gemakkelijk – en na een beetje oefening zelfs vlot, kunnen verstaan.

Het bewust willen negeren, van de zo duidelijk van nature tussen Afrikaners en Nederlanders bestaande banden, is erger dan kortzichtig. Het doet denken aan het niet meer willen kennen van een familielid dat buiten zijn schuld in moeilijke omstandigheden geraakt is.

Men zal mij stellig willen tegenwerpen dat de moeilijkheden van deze familie door haar eigen schuld zijn ontstaan. Wie zonder zonden is werpe dan de eerste steen. Beter en vruchtbaarder zou het wezen te trachten de Afrikaner tegemoet te treden in een werkelijk besef van zijn moeilijkheden, zonder hooghartigheid. Dikwijls schort het aan dit laatste. Waarmede ik niet wil voorbij zien aan de aan de Nederlanders niet vreemde koppigheid, waarmee Afrikaners geneigd zijn ook naar vriendschappelijke en goed bedoelde raad niet te luisteren.

(Slot volgt.)